

УДК 336 (631.1)

І.О. Іртишева, д-р екон. наук, професор
Національний університет кораблебудування імені адмірала
Макарова, м. Миколаїв
Т.В. Стройко, д-р екон. наук, доцент
Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського,
м. Миколаїв
О.Є. Гросицька, канд. екон. наук
Національний університет кораблебудування імені адмірала
Макарова, м. Миколаїв
М.І. Стегней, канд. екон. наук, доцент
Мукачівський державний університет, м. Мукачево

ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА РІВЕНЬ
КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ:
ФАКТОРИ, МЕХАНІЗМИ, ІНСТРУМЕНТИ

Постановка проблеми. Сучасна світова економіка переживає глибокі прискоренні зміни: глобалізація ринку, розвиток багатовимірної конкуренції, трансформація господарських процесів виявляють, що традиційні принципи та орієнтири структурування і розвитку суб'єктів світового й національних господарств застаріли. Якщо до 70-х рр. ХХ ст. конкуренція особливо не проявлялася у багатьох галузях і країнах, то сьогодні масштаби її зростання і поширення виходять за межі окремих регіонів світу, загострюючи питання конкурентоспроможності національних підприємств та установ. Недооцінка проблеми конкурентоспроможності дорого обходиться кожному товаровиробникові і країні, включаючи США і Великобританію, які за останні десятиліття фактично згорнули низку галузей і скоротили експорт продукції, не змігши конкурувати з кращими імпортними аналогами. Процес глобалізації активно розвивається і тому її розгляду необхідно приділяти значну увагу. Це важливо для оцінки можливих перспектив формування конкурентних переваг товарів, компаній, галузей і країн.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різноманітні аспекти конкурентоспроможності національної економіки в умовах глобалізації досліджували Я. Базилюк, Я. Белінська, О. Білорус, Н. Валінкевич, М. Гельвановський, В. Горбулін, Л. Дейнеко, Я. Жаліло, І. Красюк,

П. Купчак, М. Лапуста, С. Чижов, К. Шишкіна, А. Юданов та інші українські та зарубіжні вчені.

Формулювання цілей статті. Метою нашого дослідження стало комплексне вивчення факторів, чинників, механізмів, інструментів впливу глобалізації на рівень конкурентоспроможності національної економіки.

Виклад основного матеріалу досліджень. Конкурентоспроможність є ключовою категорією в сучасній економіці, умовою здійснення інтеграції країни у світове господарство, що активно включається у процес глобалізації. Зі зміною економічних умов і розвитком багатукладної економіки ринкового типу перед підприємствами виникають нові вимоги, характерні для ринкових умов господарювання. Основним із них є забезпечення конкурентоспроможності виробленого продукту, підприємства та галузі в цілому.

Глобалізація має певні аспекти, кожен з яких важливий для формування конкурентних переваг, а саме:

економічний – лібералізація (дерегулювання) ринків товарів і капіталів з боку урядів національних держав, концентрація, централізація міжнародного капіталу у великих транснаціональних компаніях і фінансових групах;

політико-правовий – розмивання державних кордонів, послаблення протистояння політичних блоків, деідеологізація міжнародних контактів, прийняття міжнародних правових актів і угод, що послаблюють роль і вплив держав на внутрішньо-і зовнішньоекономічні процеси;

науково-технічний – феномен техноглобалізму, злиття нововведень і нових технологій в єдиний комплекс технічних знань, виникнення технологічних макросистем у галузі зв'язку, транспорту, виробництва як результат революції у сфері телекомунікацій і створення Інтернету;

соціокультурний – ослаблення ролі національних традицій, звичаїв, духовно-етична конвергенція, що виражається у зближенні соціокультурних стереотипів, шкали життєвих цінностей, політичних і соціальних уявлень людей, зростання ролі індивіда і зниження ролі соціуму;

етнодемографічний – стрімке зростання населення планети і його етнічна дифузія, посилення міграційних процесів, старіння населення у промислово розвинених країнах;

екологічний – глобальне загострення екологічних проблем, що мають принципове значення для життєзабезпечення населення планети [5].

Відомий дослідник у галузі глобалістики, геополітики та геоeкономіки, член-кореспондент НАН України О. Г. Білорус визначає глобалізацію як завершену економічну мегасистему світового масштабу,

основу якої становлять нові система і структура продуктивних сил, нова висока глобальна комунікаційна технологія, глобальні валютно-фінансова система і власність транснаціональних корпорацій (ТНК), специфічні економічні відносини, глобальна організація виробництва й праці [1, с. 88]. Він пропонує розглядати глобалізацію з двох позицій: по-перше, як природне об'єктивне явище і, по-друге, як силовий насильницький процес, що здійснюється в інтересах так званих глобалізаторів. При цьому неупорядкована, неконтрольована глобалізація створює загрози і для останніх. На його думку, глобальна економіка дестабілізується і через ажіотажну експансію спекулятивного глобального капіталу, що швидко захоплює пануючі позиції. Прагнучи до глобальних вигод і спекулятивного самозростання, глобальний капітал породжує потужні спекулятивні фінансові потоки, які руйнують економіку слабких держав і дестабілюють фінансові ринки навіть сильних країн. Крім того, глобалізація і панування глобальних корпорацій призводять до незворотної деформації двох основних механізмів ринку. По-перше, змінюється характер основного двигуна прогресу капіталістичної економіки – ринкової конкуренції. Глобальна конкуренція спричинює глобальну монополізацію економіки і позбавляє шансів на змагальність не тільки окремих товаровиробників, а й цілі країни. Чимало з них під ударами глобальної монополізації виробництва втрачає можливість досягнення рівня міжнародної конкурентоспроможності й перетворюються на безнадійні країни. По-друге, глобалізація остаточно руйнує вільний ринок, вихід на який нових неглобальних країн украй ускладнений або закритий. Відбувається метаморфоза таких регулюючих інститутів, як попит і пропозиція. Глобальні монополії відмовляються задовольняти потреби людей, самостійно формуючи глобальний попит і пропозицію [2, с. 4].

Організація Об'єднаних Націй (ООН) розглядає глобалізацію як процес формування загальносвітових принципів життєупорядкування внаслідок стрімкого розвитку транснаціонального фінансово-інформаційного простору на основі новітніх високих технологій і визначає шість основних тенденцій глобалізації, узагальнюючи її риси, тенденції, чинники та наслідки (рис. 1).

Можна говорити, що глобалізація – це створення конкурентних переваг, заснованих на нових формах транснаціоналізації економічної діяльності, шляхом зменшення впливу національних соціокультурних стереотипів поведінки конкурентів, використання новітніх інформаційних і фінансових технологій, а також форм міжнародної виробничої, політико-правової та організаційно-економічної діяльності.

Рис. 1. Тенденції, наслідки, чинники та ознаки глобалізації [9, с. 7]

Характеристика конкурентоспроможності галузі включає можливості та динаміку пристосування галузі до мінливих умов конкуренції на внутрішньому і зовнішньому ринках, що обумовлено тимчасовим фактором (усі економічні процеси обмежені часом). Тривалість вивчення повинна бути не менше терміну становлення продукції в галузі, тобто випуску на ринок нових товарів. Крім того, система чинників, які впливають на конкурентоспроможність галузі, може бути проконтрольована з боку виробника. Йдеться про внутрішні та зовнішні фактори: до перших відносяться конкурентні переваги фірми (різні аспекти ринкової діяльності, а також ступінь використання чинників виробництва), до других – відповідно, зовнішні параметри соціально-економічного середовища, поза сферою безпосереднього впливу фірми (податкова, бюджетна політика тощо).

Щоб зрозуміти суть процесу глобалізації та її впливу на рівень галузевої конкурентоспроможності, слід виділити три великі блоки факторів, які його формують: організаційно-технологічний, валютно-фінансовий і соціокультурний.

Організаційно-технологічний блок насамперед характеризує економічну інтеграцію, засновану на нових можливостях, які принесла світу науково-технічна революція та організаційна активність компаній і урядів країн, зацікавлених у розвитку в потрібному для них напрямі. Цей процес можна визначити як підвищення комерційної та виробничої операційної мобільності фірм, що працюють у різних державах.

Другий блок чинників – валютно-фінансовий. Слід зазначити гіпертрофований характер розростання валютно-фінансової сфери порівняно з реальною економікою в цілому, а у зовнішньоекономічному середовищі – із зовнішньою торгівлею зокрема. Обсяги операцій міжнародних ринків капіталів сьогодні в багато разів перевищують світовий зовнішньоторговельний оборот. До того ж капітали надзвичайно рухливі і здатні в короткі терміни переміщатися по різних ринках і країнах світу, причому це часто не залежить від стану економік тих чи інших держав, а обумовлене інтересами власників або осіб, які управляють ними.

Нарешті, третій – це блок соціокультурних чинників. Зі зростанням інтернаціоналізації господарського життя відбувається поширення зразків господарської поведінки, заснованих на соціокультурній базі промислово розвинених країн євроамериканського типу. Глобалізація, організована таким чином, наносить стратегічний удар не тільки по основах національних економічних систем, які формують базові умови конкурентних переваг у всіх країнах світу, але і світовій економіці в цілому.

Нав'язуючи країнам свій економічний та соціокультурний стереотип поведінки, глобалісти практично знищують основу формування нових, більш ефективних комбінацій вирішення конкурентних завдань у світовій економіці.

Однак глобалізація і розвиток конкуренції створюють не тільки економічні проблеми, а й можливості для товаровиробників: постійні інновації, безпрецедентні темпи розвитку найбільш конкурентних сьогодні галузей економіки, Порівняльні оцінки конкурентоспроможності з виявленням сильних сторін успішних конкурентів дають змогу виявити слабкості національних суб'єктів світового господарства та уточнити орієнтири економічного розвитку.

Оскільки харчова промисловість посідає одне з провідних місць в економіці України, то розглянемо дані процеси саме на прикладі цієї галузі. До переваг глобалізаційного процесу в контексті підвищення рівня конкурентоспроможності харчової промисловості відносяться:

загострення міжнародної конкуренції, що разом із розширенням ринку призводить до поглиблення спеціалізації та міжнародного поділу праці, яке, у свою чергу, стимулює зростання виробництва не тільки на національному, а й світовому рівні;

економія на масштабах виробництва, що потенційно може обумовити скорочення витрат і зниження цін, а отже, стійке економічне зростання;

торгівля на взаємовигідній основі, що задовольняє всі сторони – окремі особи, фірми та інші організації, країни, торговельні союзи і навіть цілі континенти;

підвищення продуктивності праці в результаті раціоналізації виробництва на глобальному рівні і розповсюдження передових технологій, а також конкурентного тиску на користь безперервного впровадження інновацій у світовому масштабі.

Загалом переваги глобалізації дають змогу покращити своє становище всім партнерам, які отримують можливість, збільшивши виробництво, підвищити рівень заробітної плати та життєві стандарти. Глобалізація поглиблює, розширює і прискорює всесвітні взаємозв'язки і взаємозалежності в усіх сферах сьогодишньої суспільного життя. Отже, у світовому масштабі вона має як позитивні, так і негативні наслідки, але це об'єктивний процес, до якого треба пристосовуватися всім суб'єктам міжнародного життя.

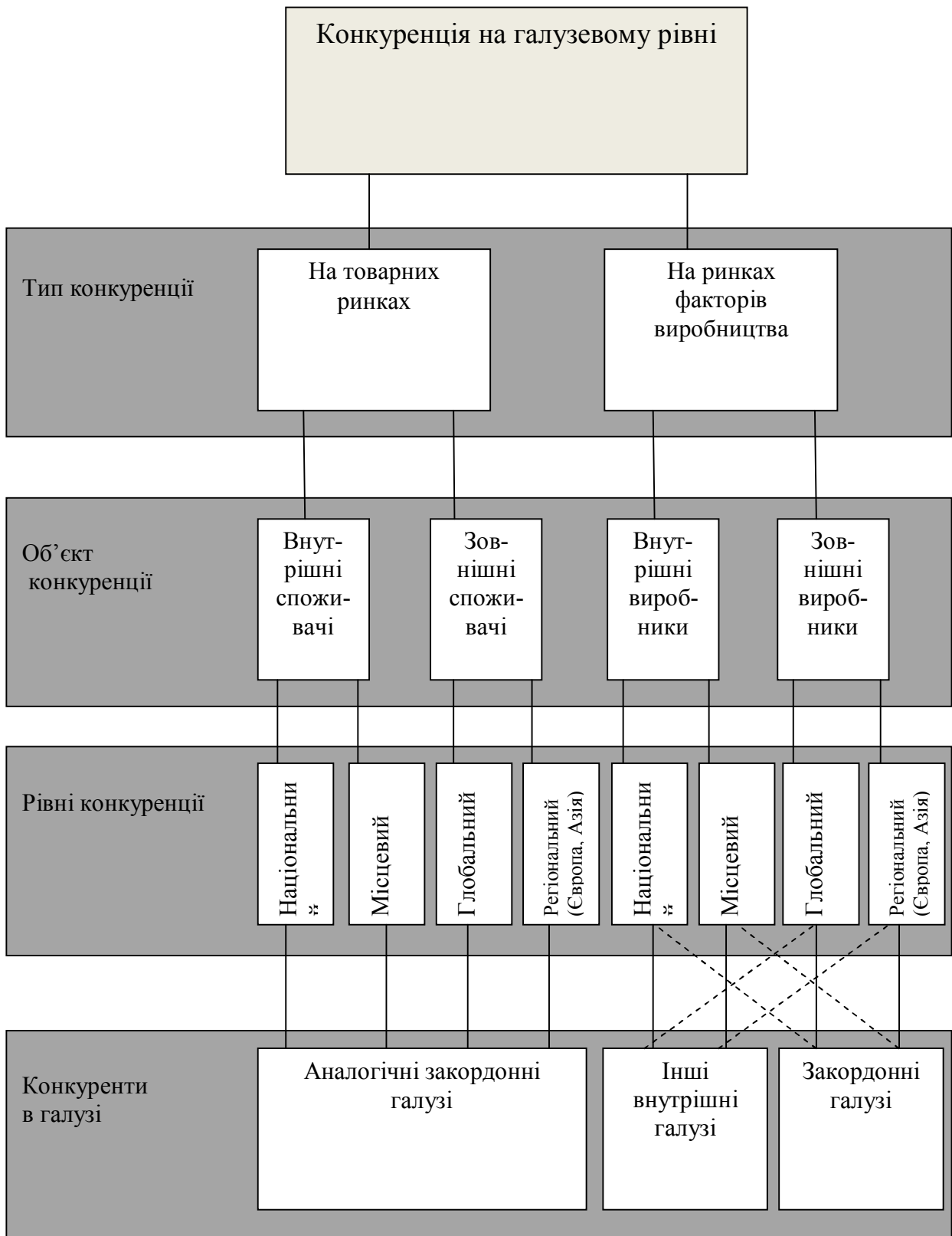
Для розуміння природи суб'єктної конкурентоспроможності основною одиницею необхідно розглядати промислову галузь як групу конкурентів (фірм), що виробляють аналогічні товари або послуги та безпосередньо змагаються між собою.

Механізм функціонування харчової промисловості реалізується під впливом певної системи соціально-економічних, організаційно-економічних, організаційно-правових, організаційно-технічних та організаційно-технологічних умов, яка значною мірою формується залежно від галузевих і регіональних особливостей. Точніше, соціально-економічні та організаційно-економічні умови більшою мірою створюють загальний фон діяльності підприємств промислового комплексу, а організаційно-правові, організаційно-технічні та організаційно-технологічні – певною мірою визначають специфічну частину системи галузевого розвитку. Під конкурентоспроможністю харчової промисловості слід розуміти ефективність її роботи, яка оцінюється, крім традиційних критеріїв, за показниками, що характеризують ступінь виживання і динамічності галузі при різних варіантах розвитку економіки цієї країни і всього світу загалом.

Слід зазначити, що в умовах глобалізації конкурентний ринок характеризується значною кількістю факторів, які впливають на ступінь і структуру конкуренції в конкретній галузі. Для ефективної взаємодії і повного обліку всіх елементів необхідно якнайповніше уявляти собі рівні та складові галузевої конкуренції (рис. 2.)

Аналіз рівня конкурентоспроможності харчової промисловості починається з виявлення її основних економічних особливостей. Узагальнюючи дослідження російських учених [8] та власні напрацювання, слід зазначити, що в цьому випадку використовується стандартний набір факторів:

- розмір ринку;
- рівень конкуренції (локальний, регіональний, національний чи глобальний);
- темп зростання ринку і стадія життєвого циклу, на якій перебуває галузь;
- чисельність конкурентів і їхньої відносний розмір;
- кількість покупців і їхній відносний розмір, поширеність інтеграції;
- легкість входу на ринок і виходу з нього (вхідний і вихідний бар'єри);
- темп технологічних змін;
- рівень диференційованості або ідентичності продуктів (послуг) конкуруючих фірм;
- ступінь економії масштабу у виробництві, перевезенні або масовому збуті;
- значення показника використання потужності для досягнення низьких витрат виробництва;

Рис. 2. Класифікація типів, об'єктів та рівнів конкуренції в харчовій промисловості

- можливість побудови для галузі кривої досвіду;
- потреби капіталу;

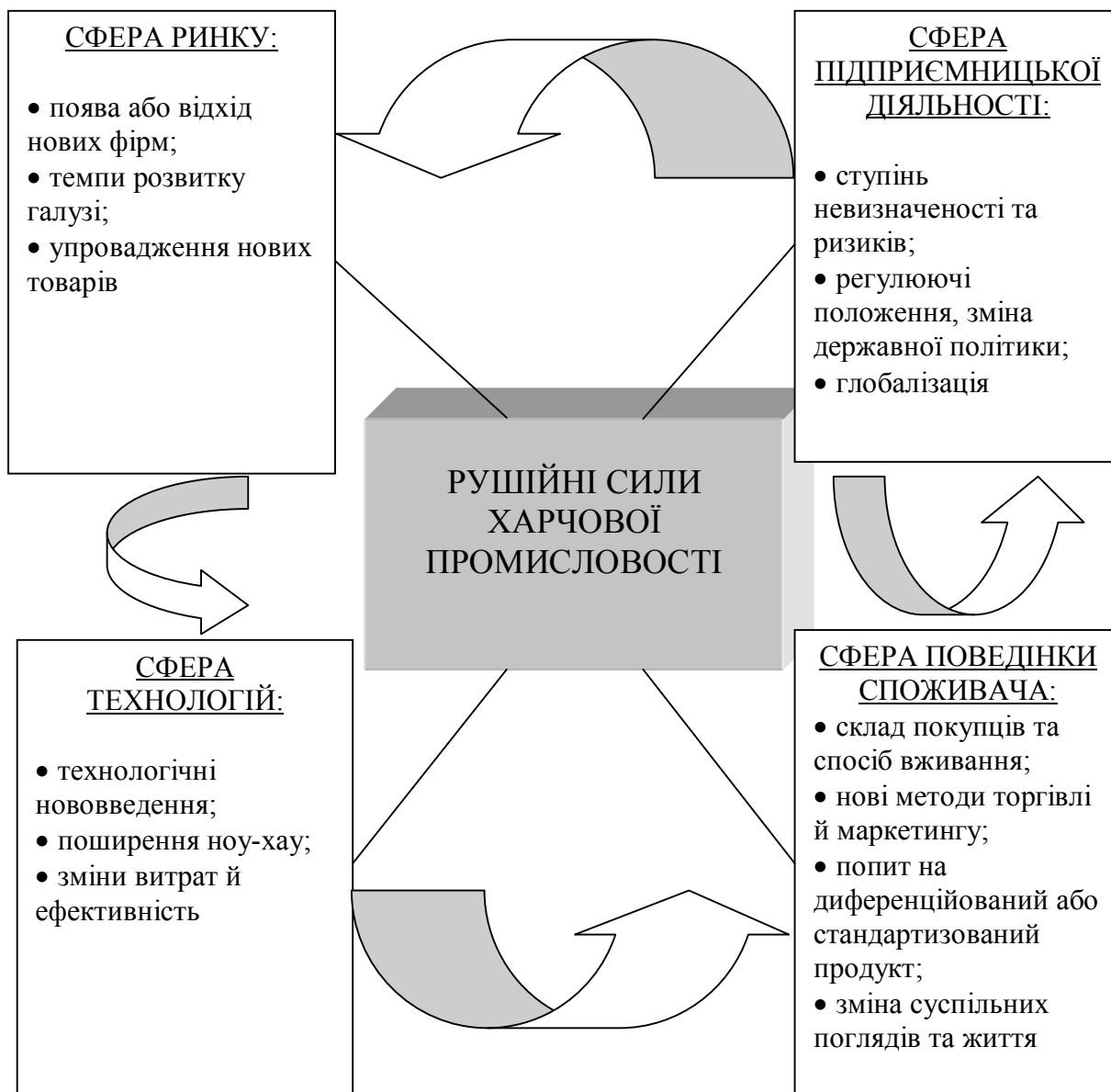
- рівень рентабельності галузі порівняно з номінальною;
- позиціонування на світовому ринку, тобто ступінь експортної орієнтованості виробництва (частка експорту у випуску та її динаміка);
- позиціонування на внутрішньому ринку порівняно з іноземними конкурентами (частка імпорту готової продукції на ринку, її динаміка);
- досягнутий технологічний рівень галузі, що виражається в обсязі накопичених інвестицій і якісних характеристиках потужностей, а також прогрес у цій галузі (інтенсивність інвестиційної активності);
- рівень концентрації на ринках (наявність великих ефективних вітчизняних компаній), достатній для конкуренції зі світовими компаніями-лідерами у відповідних галузях ;
- забезпеченість сировинною базою, розвиненість коопераційних зв'язків (у т.ч. конкурентоспроможність кластерів);
- історична прихильність споживачів до виробників;
- масштаби тіньового сектору і рівень правозастосування.

Наведені економічні особливості формують уявлення про характер макросередовища харчової промисловості, але при цьому не порушують питання природи змін, які відбуваються в галузі. Кожна з них може бути описана за допомогою тенденцій і закономірностей, які через певний час майже миттєво можуть обумовлювати такі значні зміни макросередовища, що стає потрібним внесення відповідних коректив у стратегію фірми.

Економічні умови галузі змінюються під дією особливих сил, які сприяють або стримують розвиток того чи іншого чинника. Найвпливовіші з них носять назву рушійних, тому що вони визначають природу змін, які відбуваються в макросередовищі галузі. Концепція рушійних сил галузі виходить з того, що існують фактори зовнішнього середовища, вплив яких визначає напрям та інтенсивність галузевих змін. Основні рушійні сили називають домінантними і їхня кількість не повинна перевищувати чотирьох. Їхній аналіз відбувається у два етапи: перший – ідентифікація рушійних сил, другий – дослідження їхнього впливу на зміни галузевих економічних показників. Нами узагальнено та схематично представлено існуючі рушійні сили харчової промисловості (рис. 3).

Аналіз рушійних сил має практичне значення для розроблення механізмів підвищення рівня конкурентоспроможності галузі. По-перше, вони виявляють, які зовнішні чинники найбільше впливатимуть на діяльність харчових підприємств протягом кількох наступних років. По-друге, на їхній основі можна оцінити характер і наслідки дії кожної рушійної сили на діяльність підприємств галузі, іншими словами, визначити напрям і спосіб впливу на галузь. По-третє, виявляється

можливість вибору стратегії, що враховуватиме характер дії рушійних сил на певну сферу.

Рис. 3. Рушійні сили харчової промисловості

Існує ще одна важлива проблема, яку необхідно враховувати, розглядаючи вплив глобалізаційних процесів на рівень конкурентоспроможності харчової промисловості. Країни, що розвиваються, інтегруючись у світову агропродовольчу систему, отримують можливість розширити свої ринки завдяки зниженню тарифів і субсидій та підвищити попит на найрізноманітніші харчові продукти.

При цьому вони стикаються з численними перешкодами у вигляді санітарних норм і норм безпеки, які встановлюють країни-імпортери з

метою нетарифного захисту своїх ринків, що ускладнює нарощування потенціалу для того, щоб мати можливість в нових умовах повною мірою користуватися правами і виконувати свої зобов'язання. Відповідно, для інтеграції національної харчової промисловості у світову економічну систему необхідно створювати додаткові критерії підвищення привабливості галузі та рівня її конкурентоспроможності [9, с. 19].

Висновки. Таким чином, найбільш вагомими оцінками перспектив розвитку харчової промисловості є:

- потенціал зростання галузі;
- сприятливий чи несприятливий характер переважаючих рушійних сил для всієї галузі та окремих стратегічних груп;
- можливість входу або виходу великих фірм та наслідки, які випливають з цього;
- стабільність попиту на продукцію галузі і фактори, що зумовлюють його коливання в коротко- і довгостроковій перспективі;
- тенденції зміни сил конкуренції;
- серйозність і складність проблем, з якими стикається галузь;
- ступінь невизначеності майбутнього галузі і пов'язана з цим оцінка ризику інвестицій;
- прогнозний рівень середньої рентабельності в галузі порівняно з аналогічним показником по народному господарству.

Бібліографічний список: 1. Білорус О.Г. Глобалізація і національна стратегія України / О.Г. Білорус. – К.: Батьківщина, 2001. – 301 с. 2. Білорус О.Г. Стратегічні імперативи розвитку України в умовах глобалізації / О.Г. Білорус // Економічний Часопис – XXI. – 2001. – № 10. – С. 3–8. 3. Валінкевич Н. Вплив глобалізації світової економіки на функціонування підприємств харчової промисловості [Електронний ресурс] / Н. Валінкевич. – Режим доступу: http://conftiapv.at.ua/publ/konf_9_10_grudnja_2010_r/vpliv_globalizaciji_svito_voji_ekonomiki_na_funkcionuvannja_pidpriemstv_kharchovoji_promislovosti/4-1-0-350. 4. Гельвановский М. Конкурентоспособность в микро-, мезо- и макроуровневом измерениях / М. Гельвановский, В. Жуковская, М. Трофимова // Российский экономический журнал. – 1998. – № 3. – С. 98. 5. Гельвановский М.И. Что такое конкурентоспособность [Электронный ресурс] / М.И. Гельвановский. – Режим доступа: <http://eifg.narod.ru/gelvanovsky5.htm>. 6. Горбулін В. Україні потрібна нова промислова політика, яка відповідала б національним інтересам [Електронний ресурс] / В. Горбулін // Дзеркало тижня. – 2010. – № 1. – 15 січня. – Режим доступу: http://dt.ua/ECONOMICS/ukrayini_potribna_nova_promislova_politika_yaka

vidpovidala_b_natsionalnim_interesam-58938.html.

7. Конкуентоспроможність економіки України в умовах глобалізації / [Жаліло Я.А., Базиліук Я.Б., Белінська Я.В. та ін.]; за ред. Я.А. Жаліла. – К.: НІСД, 2005. – 388 с. 8. Красюка И.Н. Анализ конкуренции, конкурентов и движущих сил в отрасли: материал по стратегическому менеджменту [Электронный ресурс] / И.Н. Красюка. – Режим доступа: http://www.elitarium.ru/2010/11/01/analiz_konkurencii.html. 9. Купчак П.М. Харчова промисловість України в умовах активізації інтеграційних та глобалізаційних процесів: [монографія] / П. М. Купчак; за ред. д.е.н., проф. Л.В. Дейнеко. – К.: РВПС України НАН України, 2009. – 152 с. 10. Лапуста М.Г. Конкуентный анализ отрасли и ключевые факторы успеха [Электронный ресурс] / М.Г. Лапуста. – Режим доступа: http://www.elitarium.ru/2007/05/24/konkurentnyjj_analiz_otrasli.html. 11. Чижев С.В. Інноваційний фактор у підвищенні конкурентоспроможності промисловості України [Електронний ресурс] / С. В. Чижев. – Режим доступа: http://iee.org.ua/files/alushta/89-4ijov-innov_factor.pdf. 12. Шишкіна К.В. Конкуентоздатність підприємств харчової промисловості / К.В. Шишкіна // Економіка харчової промисловості. – 2010. № 4(8). – С. 60–63. 13. Юданов А. Конкуентия: теория и практика / А. Юданов. – М.: Гном и Д, 2001. – 502 с. 14. RBC Украина. Исследование рынков [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://marketing.rbc.ua>.

Иртышева И.А., Стройко Т.В., Гросицька Е.Е., Стегней М.И. Конкуентоспособность национальной пищевой промышленности: современное состояние и тенденции развития. Проведено комплексное исследование факторов, механизмов, инструментов влияния глобализации на уровень конкурентоспособности национальной экономики. Обоснованы основные задания развития пищевой промышленности как конкурентоспособной отрасли национальной экономики.

Irtysheva I., Stroyko T., Hrosytska E., Stegney M. Competitiveness of national food industry : the modern state and progress trends. A comprehensive study of the factors, factors, mechanisms, tools impact of globalization on the competitiveness of the national economy. Basic tasks to development of food industry are reasonable as competitive industry of national economy.